

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

- Dansk Numismatisk Forening • Føroya Myntsavnarafelag • Myntsafnarafélag Íslands •
- Norsk Numismatisk Forening • Numismatiska Föreningen i Åbo • Skånes Numismatiska Förening •
- Nationalmuseets Myntkabinett • Den kgl. Mønt- og Medaillesamling • Kungl. Myntkabinettet •
- Lunds Universitets Historiska Museum • Myntkabinettet, Universitetet i Oslo •
- Suomen Numismaattinen Yhdistys • Svenska Numismatiska Föreningen •
- Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger • NTNU Vitenskapsmuseet •
- Uppsala universitets myntkabinett • Numismatiska Forskningsgruppen •
- Myntsafn Seðlabanka og Þjóðminjasafns •

*Noget om Christoffer af Bajerns
danske mønter – og om heste og zebraer*

*Kronologisk ordning af Christian I's
korshvide fra Malmø*

Ringspænder fremstillet af mønter

Nr. 4 · Oktober 2024

Oslo *M*yntgalleri

**MYNTER • MEDALJER • SEDLER
KJØP • SALG • AUKSJONER**

OSLO:
Elisenbergveien 35, 0265 Oslo
Postboks 1403 Vika, 0115 Oslo
Tel.: 22 41 60 00
E-mail: kontakt@oslomyntgalleri.no

BERGEN:
Tel.: 95 17 53 70
E-mail: oyvind@oslomyntgalleri.no

HAUGESUND:
Øvregata 226, 5525 Haugesund
Postboks 4043, 5506 Haugesund
Tel.: 90 88 77 66
E-mail: eirik@oslomyntgalleri.no

www.oslomyntgalleri.no

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

Nordisk Numismatisk Union Medlemsblad er udgivet siden 1936 af Nordisk Numismatisk Union. Udkommer i 2024 med fire numre: januar, marts, september og oktober.

Ikke medlemmer kan tegne abonnement ved henvendelse til Lars Eriksson: lars.i.backa@gmail.com

Redaktion:

Hovedredaktør:

Jens Christian Moesgaard
jens.christian.moesgaard@ark.su.se

Ansvarlig over for presseloven:

Formand for Dansk Numismatisk Forening, Michael Wagner Christiansen.

Lokalredaktioner:

Møntkabinetterne i de enkelte lande

Norge:

Håkon Roland,
hakon.roland@khm.uio.no

Island:

Hrönn Konráðsdóttir
hronn.konradsdottir@thjodminjasafn.is

Sverige:

Cecilia von Heijne
Cecilia.vonHeijne@shm.se

Finland:

Frida Ehrnsten,
frida.ehrnsten@kansallismuseo.fi

Danmark:

Line Bjerg, line.bjerg@natmus.dk

Annonceredaktion:

Torben Hansen
num-rap@numismatik.dk

Eftertryk af artikler med videre kun med forfatterens tilladelse og kun med angivelse af kilden.

Afleveret fra trykkeriet i uge 45
Dystan & Rosenberg ApS.

ISSN 0025-8539

INDHOLD

Artikler

Niels Jørgen Jensen
Noget om Christoffer af Bajerns danske mønter – og om heste og zebraer . . . 101

Michael Wagner Christiansen
Kronologisk ordning af Christian I's kørshvide fra Malmø 111

Helle W. Horsnæs
Ringspænder fremstillet af mønter . . . 119

Foreningsliv – i Norden

Digitalt foredrag Stockholm 126

Nordisk Numismatisk Unionsmøde i Stockholm 23.-25. maj 2025 126

Nordisk Numismatisk Unionsmøde i Stockholm 23.-25. maj 2025.

STACK'S BOWERS GALLERIES

MARCH 13-16, 2025 • ZURICH, SWITZERLAND

Presenting The L. E. BRUUN COLLECTION

A CORPUS OF SCANDINAVIAN
MONETARY HISTORY, PART II

Featuring Coins from Denmark, Norway,
Sweden and Schleswig-Holstein

Denmark. Speciedaler, 1682.
Gluckstadt Mint. Christian V.
Dav-3676, Bruun-7274.
NGC MS-63.

Norway. 2 Ducats, ND.
Frederik III. Fr-5b.
Bruun-6738.
NGC MS-66★.

Schleswig-Holstein-Gottorp.
10 Ducats (Portugalozer), ND.
Johann Adolf. Fr-1502 var, Bruun-14145.
NGC Unc Details—Cleaned.

Schleswig-Holstein-Sonderburg.
2 Taler, 1622. Johann the Younger.
Dav-A3715, Bruun-14664.
NGC MS-61.

FOR MORE INFORMATION:

California: +1.949.253.0916
New York: +1.212.582.2580
Email: InfoDK@StacksBowers.com

LEGENDARY COLLECTIONS | LEGENDARY RESULTS | A LEGENDARY AUCTION FIRM

California Headquarters:

1550 Scenic Ave., Ste. 150, Costa Mesa, CA 92626

Copenhagen Office:

+011.45.88749409 • Toll Free: +011.45.80404942

SBG DNF Mar2025 Bruun II 241101

Stack's *Bowers*
GALLERIES

America's Oldest and Most Accomplished
Rare Coin Auctioneer

CALIFORNIA • NEW YORK • BOSTON • PHILADELPHIA NEW • HAMPSHIRE • OKLAHOMA
SACRAMENTO • VIRGINIA • HONG KONG • COPENHAGEN • PARIS • VANCOUVER

Noget om Christoffer af Bajerns danske mønter

– OG OM HESTE OG ZEBRAER

Af Niels Jørgen Jensen

Efter Erik af Pommerns afsættelse som unionskonge 1439 blev embedet tilbudt hans søstersøn Christoffer af Bajern, først som rigsforsstander, fra 1440 som dansk konge. Erik af Pommern havde været konge af den nordiske union – Kalmarunionen – som Margrethe havde fået oprettet i 1397, men Christoffers valg i Sverige og Norge var ikke blot en formalitet. Først i september 1442 kunne han kalde sig konge over alle tre riger – og den endelige kroning som dansk konge fandt oven i købet først sted i 1443.

Christoffer af Bajern måtte slås med store problemer i sin korte regeringstid (1440-1448). I alle tre lande rasede bondeoprør, og han undgik heller ikke periodens traditionelle armlægning med hansestæderne. Det lykkedes ham at holde Kalmarunionen intakt – det skete blandt andet, fordi han i modsætning til sine efterfølgere ikke søgte at undertrykke svenskerne, men styrede Sverige ved lokale folk. Dermed fik unionen mere karakter af en personalunion, som alle tre riger – her tænkes i første række på adelen – kunne godtage. Betingelserne for Christoffers overtagelse af den danske trone var, at han stort set i alle tilfælde skulle lade sig lede af rigsrådet, hvis medlemmer i høj grad også havde fællesskandinaviske interesser. Så stramt var Christoffer bundet op på rigsrådets ønsker, at han ved sin tiltræden end ikke blev afkrævet en håndfæstning.

På det numismatiske område¹ lod Christoffer – ligesom Erik af Pommern² – udmønte ørtuger i Stockholm (Galster 203-205) og Åbo (Finland, Galster 207)³ efter svensk møntregning. I Danmark lod han udmønte skilling, søsling (?), sterling og hvide i Skåne, hvor møntværkstedet i løbet af perioden flyttedes fra Lund til det af Erik af Pommern i 1434 påbegyndte Malmøhus.

De forskellige udmøntninger, der både adskiller sig geografisk og med hensyn til møntfod, har bevirket en høj grad af isolerede møntomløb. Således findes Christoffers mønter, der er slået efter dansk møntregning, kun i et begrænset antal svenske fund⁴, mens Christoffers svenske mønter er fraværende i fund fra det daværende Danmark (det vil sige inklusiv Skånelandene). Udenlandsk mønt nævnes lejlighedsvis i samtidige danske skriftlige kilders omtale af gæld og

1 Tak til Michael Wagner Christiansen og Jens Christian Moesgaard for input og god sparring til artiklens numismatiske aspekter.

2 Efter sin afsættelse som konge forblev Erik af Pommern på Gotland 1439-1449, hvorfra han bedrev sørøveri. Fra denne periode stammer den yderst sjældne gote ("Sørøvermønten", Galster 138).

3 For en grundig behandling af Christoffers svenske udmøntninger, se Rundberg 2005.

4 Jf. oplysningerne hos Fridh og Hedin.

Fig. 1

Fig. 2

pengetransaktioner, for eksempel: “20 svære fuldvægtige engilske nobler”, “nobler, rinske guld og lubesche [= lybsk] guld”, “xij skilling lubesch” – og kongen selv pantsatte købstaden Horsens for “1000 rinsche gld. af de 4 kurfyrsters slag”⁵ – men i også i disse kilder glimrer de svenske udmøntninger ved deres fravær.

Fig. 1. Galster 20A, Lindahl 28; Guldborg III (BR 901) lot 1010.

Fig. 2. Galster 20B, Lindahl 36; BR 2345 (2023) lot 5031.

Ca. 200g

Christoffers udmøntninger i Skåne rejser flere spørgsmål. De vigtigste turde være:

- 1) Hvornår overførtes møntværkstedet fra Lund til Malmø?
- 2) Blev skillingen slået i Lund og/eller Malmø – og i hvilket tidsrum?
- 3) Blev hvidene (og sterlingene) med titlerne **REX DÆCI[Θ]** og **REX D'S'N'** udmøntet som parallelle udmøntninger eller kronologisk adskilte?

Ad 1) Tidligt i Christoffer af Bajerns regeringstid flyttedes som nævnt møntværkstedet fra Lund til Malmø, men der er ikke noget sikkert bevis på det nøjagtige tidspunkt. Lindahl (1955) og Silvegren (1995) sætter skiftet til 1444, Galster (1972) til “kort tid forud”. Lindahls datering kan skyldes en for rigid tolkning af en kilde (se nedenfor), mens Silvegren og Galster er meget summariske og måske blot overtager årstallet 1444 fra Lindahl. Fridh (2011) og Heljeback (2016) anser snarere 1442 for tidspunktet for overflytningen, begge dog uden nærmere begrundelser. Märcher (2018) noterer, at skiftet må være sket før 1442, og i 1886 anførte Hauberg i sit værk lakonisk: “Det er ikke muligt at angive noget bestemt Aar, i hvilket Udmyntningen af Christophers Sterlinge, Skillinger og Korshvide er paabegyndt.” Derimod er den unikke mønt (Galster 17, Sieg [2018] 3), der som den eneste anfører Lund som møntsted, utvivlsomt slået her i begyndelsen af Christoffers regeringsperiode. Galster antager, at den formentlig har skullet gå for en engelsk sterling⁶, om end den var underlødige. Ej heller passede den ind i det tyske (hanseatiske) møntsystem, der i begyndelsen af unionstiden blev dominerende også i Danmark, og det kan meget vel være forklaringen på, at udmøntningen af denne type tilsyneladende hurtigt er blevet opgivet.

Ad 2) Måske som konsekvens heraf finder vi introduktionen af skillingen i dansk mønthistorie. Denne nominal svarende til 12 penninge indførtes af de vendiske stæder med Lübeck i spidsen i 1432. Den danske skilling (Galster 18) angiver ikke møntstedet i præget, og her skiller vandene sig igen i sagkundskaben: Galster (1972) og Frid (2011) advokerer for Lund, Silvegren (1995) og Märcher (2018) for Malmø, mens Heljeback (2016) anser det for rimeligt at forestille sig, at skillingsudmøntningen er sket såvel i Lund som i Malmø. Sidstnævntes argument går på, at en metalanalyse viser så store udsving – formentlig reduktioner – i sølvindholdet (fra 71,99% til 43,50%),

er synligt på mønten, se tabel 1. Lindahls opstilling (1955), som bygger på Hauberg, vises i figur 3 og 4⁷.

De to spørgsmål, der naturligt rejser sig, er:

- Begge typer angiver at være slået i Malmø. Hvordan passer det med de kronologiske forhold omkring Christoffers kroning til svensk og norsk konge samt møntstedets forflyttelse fra Lund til Malmø?
- Har vi at gøre med to tidsmæssigt adskilte eller to parallelle udmøntningsserier?

Inden vi giver os i kast med at søge svarene på disse spørgsmål, vil vi henlede opmærksomheden på et videnskabsteoretisk begreb, som ofte er et godt udgangspunkt, når man står i en situation, hvor et fænomen kan forklares på flere måder. Det drejer sig om *Ockhams rakekniv*, opkaldt efter den middelalderlige engelske filosof William af Ockham (ca. 1288-1347). Hovedessensen af begrebet er, at *blandt konkurrerende hypoteser skal den hypotese, som bygger på færrest antagelser, foretrækkes*. Anderledes udtrykt: Hvis man hører hovslag, skal man tænke *hest*, ikke *zebra*. Tilbage til vores uafklarede spørgsmål:

Den logiske forklaring på forskellen mellem titlerne (A) **REX DÆII[Ø]** (konge af Danmark), og (B) **REX D'S'N'** (konge af Danmark, Sverige og Norge) turde være, at første udgave er slået, mens Christoffer kun var dansk konge, dvs. inden efteråret 1442, mens den anden type, der titulerer ham som konge i alle tre nordiske lande, så må dateres til efter denne periode. Denne forklaring har jeg oprindelig – i overensstemmelse med *Ockhams rakekniv* – anført på danskmoent.dk, om end der også kan stilles spørgsmålstegn ved denne tilsyneladende åbenlyse tolkning. Ifølge *De skriftlige kilder...* omtales Hans Myndel, møntmester i Malmø (efter overflyttelsen fra Lund), fra 1444: (a) "... kundgjorde paa vort byting Hans Myndel, kongens foged og møntmester i Malmøge..."⁸ (30. marts 1444); b) "... Swo mekit fek oc Hannes Myndel Myntemesteren på wor nathuge Herres Konungs weyne samme tith" (28. maj 1444) (=... Lige så meget fik samtidig også møntmester Hans Myndel på vor nådige herre konges vegne)⁹.

Lindahl daterer – formentlig med udgangspunkt i disse to kilder – Christoffers hvide til Malmø "efter 1444", men det turde være usikkert. Det er klart, at med en sådan datering falder ideen om, at **REX DÆII[Ø]**-typen skal tidsfæstes før Christoffers ophøjelse til unionskonge i 1442, til jorden, men det er vel ingenlunde sikkert, at kilderne fra 1444 siger noget om begyndelsen på Hans Myndels virke i Malmø, blot at han på dette tidspunkt er i drift her. Det eneste, der turde ligge fast, er, at Christoffers sterling/søsling (Galster 17, Lindahl 1), der udtrykkeligt nævner Lund som møntstedet, må komme først i kronologien. Skillingen (Galster 18, Lindahl 2-15) angiver ikke møntstedet, og er derfor kronologisk behæftet med nogen usikkerhed, mens de følgende mønter (sterling og hvid, Galster 19 og 20) specifikt angiver Malmø som møntsted.

En tredje kilde, hvor Peder Smed, rådmænd i Malmø pantsætter nogle bebyggelser til Hans Myndel, synes at have en usikker datering: "MCDXL pa then siæthe Fredaghen næst fore Kyndelmisse dagh" er blevet udlagt som 1440¹⁰ og som 1446¹¹. Ved den første tolkning skal dateringen oversættes: "1440 på den sjette fredag før kyndelmisse dag"¹². Denne tolkning afvises uden yderligere begrundelse i *De skriftlige kilder...* nr. 741 som henfører kilden til 28. januar 1446. Man må formode, at oversættelsen af dateringen her opfattes som "6. år i tiåret 1440erne, fredagen før kyndelmisse."¹³

Men i virkeligheden kan man vel argumentere for, at selve **REX DÆII[Ø]**-mønterne er det bedste indicium på, at forestillingen om et 1444-skifte er forkert. Det forekommer vanskeligt at tænke sig, at Chri-

Tabel 1. Forskelle mellem de to varianter af Christoffer af Bajerns hvid.

	Galster 20A, Sieg 2.1, Lindahl 19-35	Galster 20B, Sieg 2.2, Lindahl 36-47
Forsider	R̄EX D̄ÆII[̄]	R̄EX D̄'S'N'
Bagsider	MOR̄Θ • T̄ skrevet helt ud. M skrevet M eller H Skilletegn hyppigt treklover eller ring	M̄ONET̄A forkortet som MOR̄ eller H̄OR̄* M skrevet M eller H Skilletegn hyppigt stjerne eller ‡

stoffer i 1444 ville nøjes med blot at lade sig titulere som dansk konge, hvis han inden da var blevet kronet som konge over alle tre riger i unionen.

Ifølge denne tankegang bør man derfor overveje, om man ikke skal anse de to udmøntninger som repræsenterende to forskellige mønttyper, eftersom de repræsenterer to væsensforskellige situationer. Både Galster og Sieg lader de to udmøntninger være varianter af samme mønt, og det får så være. Den historisk interesserede samler skal blot vide, at Galster 20A og 20B / Sieg 2.1 og 2.2 i samlingen med en vis sandsynlighed repræsenterer henholdsvis en dansk og en unionskonges udmøntninger i 1440'erne. Vi kommer nok ikke den præcise datering af overflytningen til Malmø nærmere – rent bortset fra, at vi vel ikke helt kan udelukke muligheden af, at begge møntsteder kan have været i drift i en overgangsperiode, dog med Malmø angivet som møntsted for begge med henblik på den planlagte flytning. Alt er usikkert, men det bedste bud forekommer mig dog at være, at skiftet til Malmø finder sted før Christoffers kroning til svensk og norsk konge, dvs. senest i første halvdel af 1442, men gerne endnu tidligere.

Det er bemærkelsesværdigt, at de to varianter af hvidene udviser flere forskelle end blot den ændrede kongetitel. Man kunne måske forvente, at det havde været nok blot at ændre denne, men også bagsiderne varierer klart de to udgaver imellem. Galster 20A – typen med blot dansk kongetitel – bør altså kronologisk ligge tidligst, og det understøttes da også af, at Galster 20B – unionskongevarianten – på bagsiden deler bynavnet på samme måde, som det bliver kutyme på de efterfølgende regenters hvide: MOR̄ M̄XL̄ MOĪ ØRS̄ fordelt pænt og harmonisk i de fire korsvinkler. Denne regelmæssighed ses ikke på den væsentlig mindre sterlingudmøntning (Galster 19A og 19B, svarende til Lindahl 17-18 overfor 19).

I Haubergs og Lindahls oversigter er de to typer Christoffer af Bajerns hvide fra Malmø klart adskilte, og den tanke ligger nær, at mønterne er

7 Oversigten skal (i lighed med Schous systematik for de senere perioder) læses således, at kun afvigelserne fra foregående nummer anføres. Hauberg gengiver mønternes fulde omskrift, men uden at benytte sig af en nummerering af de enkelte omskrifters forskelligheder. Lindahls note 25 ved mønt 37 indeholder en oplysning om, at bagsidens indskrift begynder i 4. korsvinkel.

8 *Repertorium diplomaticum* 7414, her citeret efter *De skriftlige kilder...* nr. 731. Efter 1444 optræder Hans Myndel yderligere nogle gange i de skriftlige kilder i og efter Christoffer af Bajerns regeringsperiode. For perioden under Christoffer af Bajern drejer det sig om *De skriftlige kilder...* nr. 734 (se nedenfor), 741, 743, 745 (dog uden specifikt at nævne møntmesteren ved navn). Hans Myndel døde 1455 og efterfulgtes af Henrik Dringenberg.

9 Fra Malmø bys register, gengivet i *Scriptores rerum Danicarum medii ævi* I-VIII, København 1772-1843, her citeret efter *De skriftlige kilder...* nr. 734.

10 Kolderup-Rosenvinge: *Om Pant*, Vidensk. Selsk. Skr. IX, 692, her citeret efter *De skriftlige kilder...* nr. 741. Dateringen sjette fredag før kyndelmisse forekommer ikke rimelig, ligesom Christoffer først blev taget i ed som dansk konge på Viborg landsting den 9. april 1440.

11 *De skriftlige kilder...* nr. 741 med note om afstandtagen til Kolderup-Rosenvinges datering.

12 Kyndelmisse = 2. februar, dvs. 40 dage efter Jesu fødsel.

13 Til støtte for denne fortolkning kan anføres et dokument udfærdiget i Lund 1412, i hvilket Anders Martinsson m.fl. erkender at skyldte Lübeckborgeren Albrecht Lippe 500 engelske nobler. Dateringen af dette nedertyske dokument lyder – til en vis grad sammenligneligt med vores ovenstående kilde – "... in den iaren vnses heren dusent iar cccc. iar in deme twelften iare dez sondaghes vor lichtmysse" (= det Herrens år 1400 i det 12 år, søndag før kyndelmisse). København, Rigsarkivet, NKR 2331; Trykt i *Svenskt Dipl.* II 468; - Rep. 5195; Ikke optaget i *De skriftlige kilder...*, men gengivet i *Diplomatarium Danicum* på adressen <https://diplomatarium.dk/dokument/14120131001>. Tak til Bjørn Schreiber Pedersen, Gladsaxe Gymnasium, for at have henledt min opmærksomhed på denne kilde.

Fig. 5

Fig. 5. Galster 20AB, Lindahl
cf. 29/36. Orla Leis > DNF 591
(2023) lot 29 > N. J. Jensen.
Ca. 200%

udmøntet i to tidsmæssigt uafhængige og afsluttede rækker. Så meget desto mere overraskende var det, da eksemplaret gengivet på figur 5 dukkede op på en auktion i 2023. Her ser vi en A-forside med dansk kongetitel (**REX DANIAE**) kombineret med en B-bagside (**MON MTL MOI HNS**). Mønten er altså særlig derved, at den kobler de to udmøntningsrækker. Måske burde man snarere forvente den omvendte kombination, at den nye titulering som unionskonge ville være at finde med en gammel stempelbagside, men her har man altså valgt at slide et gammelt forsidestempel op – hvis da ikke mønten er et tegn på, at udskiftningen af de nye for- og bagsider i et vist omfang er sket løbende.

Det er en nærliggende tanke, at man ved hjælp af bagsidens udformning af bogstavet **M** kan opstille en kronologi for disse stempler:

- 1) **Ω** – findes kun på A-bagsider
- 2) **H** – findes såvel på A- som B-bagsider
- 3) **M** – findes kun på B-bagsider

Tanken er besnærende og kan måske give et fingerpeg – men der må tilrådes en vis forsigtighed, idet alle tre varianter af **M** forefindes hos den næste konges (Christian 1.s) udmøntninger, hvor dog udformningen **H** dominerer og bliver enerådende under kong Hans' Malmøudmøntninger af hvide¹⁴. Der er altså ikke tale om en blivende tendens, men måske om det personlige udtryk hos de mange stempelskærere, der har været beskæftiget med at skære stemplerne til tidens absolut almindeligste møntnominal. På den anden side kan der måske være tale om genbrug af enkelte bagsidestempler fra Christoffer af Bavern til Christian 1.s udmøntninger af hvide. En løsning af dette spørgsmål vil kræve et sammenlignende stempelstudie, som ligger uden for denne artikels rammer.

Så vidt mine oprindelige betragtninger, der flugter fint med Ockhams regel. Vi ser to udmøntninger, hvis titel svarer til to perioder i Christoffers karriere og tænker: *hest*. Men pludselig dukker tilsyneladende en *zebra* op i landskabet. I de seneste år er der blevet udviklet teknikker til (masse-) undersøgelser af metalindholdet i mønter. Det bliver således muligt, at følge udviklingen i (typisk) sølvindholdet i en udmøntning, et sølvindhold, der hyppigt vil udvise en vigende tendens. Således har Michael Heljeback (2016) udført metalanalyser af danske mønter fra Erik af Pommerns og Christoffer af Baverns tid.

Tabel 2 viser Heljebacks resultater angående 67 af Christoffer af Baverns Malmøhvide, sorteret efter sølvindhold. Første kolonne gengiver kongetitlen, anden kolonne den enkelte mønts vægt i gram. Tredje kolonne viser den omtrentlige lødighed i lod, som var den målestok, der blev anvendt i samtiden. Rent sølv er 16-lødigt, en mønt, der holder 8 lod har dermed et sølvindhold på 50% – det er denne angivelse, der ses i sidste kolonne. Heljebacks angivelser af mønternes indhold af andre metaller, er udeladt her.

Resultatet er på flere måder højst overraskende. For det første må man

Tabel 2. Heljebacks målinger af sølvindholdet i Christoffer af Bajerns Malmøhvide – Vægt samt lødighed i lod og i %

	Vægt	Lod	i %		Vægt	Lod	i %		Vægt	Lod	i %
DSN	0,82	10	59,81	DSN	0,75	7	43,32	DÆAI	0,95	6	36,59
DSN	0,88	9	56,09	?	0,83	7	42,77	DSN	0,70	6	36,57
DSN	0,79	9	55,65	DÆAI	1,05	7	42,69	DÆAI	0,75	6	35,93
DSN	0,99	9	55,17	DÆAI	0,91	7	42,33	DÆAI	0,80	6	35,63
DÆAI	0,60	9	52,32	DSN	0,83	7	42,07	DSN	0,90	6	35,58
DÆAI ^o	0,94	9	52,22	DSN	0,79	7	41,86	DÆAI	0,72	6	35,52
DÆAI	1,00	9	52,15	DSN	0,72	7	41,45	DSN	0,71	6	35,51
DSN	0,84	9	51,46	DÆAI**	0,58	7	41,21	DÆAI	0,87	6	35,17
DSN	1,06	9	50,13	?	0,77	7	40,82	DSN	0,76	6	35,02
DÆAI	0,59	9	50,10	DÆAI	0,67	7	40,45	DÆAI	0,65	6	33,20
DÆAI	0,83	8	49,34	DÆAI	0,79	7	40,10	DSN	0,85	6	32,89
?	0,80	8	48,92	DÆAI	0,89	7	39,30	DÆAI	0,83	6	31,92
DÆAI	0,86	8	47,96	DÆAI	0,79	7	39,17	DSN	0,98	6	31,88
DSN	0,77	8	47,59	DÆAI	0,96	7	39,05	DÆAI	0,83	6	31,82
DÆAI	0,75	8	46,54	DSN	1,00	7	38,94	DÆAI	0,88	6	31,48
DSN	0,82	8	45,26	DÆAI	0,65	7	38,74	DÆAI	0,84	5	30,72
DSN	0,89	8	45,06	DSN	0,88	7	38,44	DÆAI	1,04	5	29,63
DÆAI**	0,90	8	44,67	DSN	0,80	7	38,32	DSN	0,81	5	29,40
DSN	0,75	8	44,55	DSN	0,90	7	38,22	DÆAI	0,81	5	28,46
DÆAI	0,65	8	44,24	DSN	0,73	7	38,16	DSN	0,82	5	28,42
DSN	0,86	8	44,08	DSN	0,75	7	38,08	DSN	0,93	0	0,66
DSN	0,98	7	43,43	DÆAI	0,94	7	37,52				
DSN	0,82	7	43,35	DSN	0,94	6	36,82				

betænke, at den dramatiske sænkning af lødigheden sker over en ganske kort årrække – Christoffer døde som kun 31-årig i 1448. Hertil kommer det besynderlige i, at rigsrådet tilsyneladende ikke har grebet ind. Som nævnt var Christoffer i langt højere grad end de øvrige unionskonger underlagt rigsrådets vilje – som nævnt oven i købet i en grad, så man ikke engang fandt det nødvendigt at pånøde ham en håndfæstning. Desuden var i lange perioder i dansk mønthistorie klager over kongens ringe mønt et evigt tilbagevendende tema forud for valget af den næste konge. Rigsrådet havde store handelsmæssige interesser og kunne kun være interesseret i en god, lødig og stabil mønt, så hvorfor ikke her? Kan man forestille sig, at Christoffer, efter at have forringet DÆAI[Ø]-hviden er blevet tilrettevist af rigsrådet og derefter har påbegyndt D'S'N'-serien fra samme udgangspunkt, blot for hurtigt også at forringe den?

I tabel 3 ses den faldende lødighed sorteret ud på de to varianter. Som det fremgår, synes der at være en stor grad af parallelitet mellem lødigheden i de to varianter, hvilket kunne pege i retning af en samtidig udmøntning. Dog må vi tage et par forbehold:

- Heljebacks materiale stammer hovedsagelig fra én kilde, Kungliga Myntkabinettet (Ekonomiska museet) i Stockholm, men det er ikke oplyst, om der er tale om mønter fra ét eller flere fund, hvilket har betydning for vores opfattelse af møntmassens repræsentativitet. Det

Tabel 3. Summarisk oversigt over lødigheden af Christoffer af Bajerns Malmøhvide opdelt på de to varianter. Lødigheden er opgivet i lod

Lødighed	DÆAI[Ø]	D'S'N'	Ubestemt
10	-	1	-
9	4	5	-
8	5	5	1
7	10	12	2
6	9	7	-
5	3	2	-
0	-	1	-
Ialt	31	33	3

14 Jf. oversigterne i Schou (1926).

springer for eksempel i øjnene, at de to varianter er repræsenteret med stort set samme antal mønter, selv om **DÆIII[Æ]**-varianten i nutiden ses noget sjældnere end **D'S'N'**-varianten.

- Desuden kan den tilsyneladende parallelitet måske skyldes et ønske om ikke at kassere gamle stempler, før de er helt nedslidte. Dermed vil **DÆIII[Æ]**-stempler til en vis grad være i produktion samtidig med – og med samme lødighed som – **D'S'N'**-stempler. Det er naturligvis ren spekulation, men kan måske finde en vis støtte i forekomsten af den blandede stempelkombination som vist i figur 3. Det forklarer blot ikke umiddelbart andelen af **D'S'N'**-stempler med høj lødighed.
- Endelig må vi henvise til Kenneth Jonssons uddybning af processerne ved de foretagne metalanalyser i sit efterskrift til Heljebacks artikel, hvor han kort behandler de iboende begrænsninger ved undersøgelsen: Metalanalyserne er foretaget fra mønternes overflade og kun på den ene side; der kan indsnige sig usikkerheder på grund af korrosion osv. Også Moesgaard og Isaksen (2022) kommenterer svagheder ved overfladeanalyser, idet de blandt andet påpeger den usikkerhed, der ligger i, at metoden ikke kan tage hensyn til eventuel hvidkogning¹⁵ af mønterne før disse blev sendt i omløb.

Hvordan man end vender og drejer det, svinder håbet om en enkel forklaring, der indeholder gode svar på alle spørgsmål, man måtte have til hvidenes kronologi. Facit er, at vi står tilbage med tre muligheder:

- 1 Enten er de to varianter af hviden samtidige. Det flugter fint med Heljebacks metalanalyser. Men så har vi vanskeligt ved at forklare, hvorfor kongetitlen afviger, samt hvorfor der i det hele taget er behov for to serier, der tilmed også har betydeligt afvigende bagsider, hvoraf den, der på forsiden har unionstitlen, samtidig er den eneste, der peger fremad mod Christian 1. og Hans.
- 2 Eller også er de to varianter tidsmæssigt adskilte, hvilket harmonerer med Christoffers karriere, hvor han først nogle år efter sin tiltræden kunne kalde sig unionskonge. Herimod taler imidlertid Heljebacks målinger. Man kan ikke så tvivl om disse, der givetvis er korrekte, blot står det på baggrund af de ovenfor nævnte forbehold i forhold til overfladeanalyser måske ikke lysende klart, hvad de er et udtryk for, og det kan tænkes at svække de naturvidenskabelige argumenter i forhold til de historiske.
- 3 Eller – som den sidste mulighed – har vi at gøre med en glidende overgang. Set i det perspektiv er der i princippet tale om to adskilte udmøntningsforløb, hvor **D'S'N'**-mønterne overtager efter Christoffers kroning til unionskonge, idet man dog har valgt at ikke at kassere de gamle **DÆIII[Æ]**-stempler, men først udskifte dem, når de er slidt op. Mønten på figur 3 er dermed det fysiske argument for denne glidende overgang. Med denne forklaring skal **D'S'N'**-mønterne ved deres introduktion ses som en ny begyndelse – ellers bliver det vanskeligt at forklare de mest sølvholdige mønter af denne type i Heljebacks oversigt.

Og hvad skal man så tro blandt disse usikre muligheder? Jeg hælder mest til forklaring (3) – evt. (2), men desværre uden et nagelfast bevis. Et blik ud på savannen åbenbarer ikke en eneste hest, men derimod en hel del zebraer, som alle skylder os en forklaring på deres eksistens.

---

¹⁵ Hvidkogning er den i datiden almindelige proces, som trak sølvet ud i overfladen af mønterne og dermed gav dem et mere lødigt udseende, end der reelt var dækning for.

Litteratur

(*) angiver, at den pågældende titel findes i fuldtekst på danskmoent.dk

De skriftlige kilder til Danmarks middelalderlige møntvæsen, København 1989 (*)

Diplomatarium Danicum

Fridh, Susanne: *Mer än en skärv! En studie av den danske myntningen hos unionskungarna Erik av Pommern och Kristoffer av Bayern och hur dessa mynt återfinns i svenska fyndkontexter*. Kandidatuppsats i arkeologi, Stockholms universitet (*)

Galster: *Unionstidens udmøntninger*, København 1972

Hauberg, P.: *Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1377-1481*. I: Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1886, Kjøbenhavn 1886 (*)

Hedin, Albin: *Myntcirkulation i Skåneland under Erik av Pommern. Inhemiska och utländska mynt ca. 1396-1439*. Masteruppsats i arkeologi, Stockholms universitet

Heljeback, Mikael: *Haltanalyser av danska mynt, ca 1400-1448*. Numismatiska forskningsgruppen, Stockholm 2016/1. Hertil hørende appendix (*)

Jonsson, Kenneth: *Redaktionella kommentarer* [til Heljebacks artikel]. Indeholdt i ovenstående (*)

Kolderup-Rosenvinge: *Om Pant*, Vidensk. Selsk. Skr. IX, 692

Lindahl, Fritze: *Danmarks mønter 1377-1448*, NNÅ 1955 (*)

Märcher, Michael et al. *Denar til Daler. Dansk mønthistorie indtil 1550*, 2018, Tilgængelig via: <https://www.nationalbanken.dk/da/viden-og-nyheder/publikationer-og-taler/arkiv-publikationer/2018/denar-til-daler-danmarks-moenthistorie-indtil-1550>

Moesgaard, Jens Christian: *Erik af Pommerns danske mønter*. I NNUM 2/2005 side 79-86 (*)

Moesgaard, Jens Christian og Isaksson, Sven: *Numismatikens metoder III: metalanalyser og kildekritik*. I: Numismatiska forskningsgruppen; Verksamhetsberättelse, Stockholms universitet 2022 (*)

Person [Gamby], Erik: *Myntmästarna i Malmö 1444-1512*. Num. F. Mbl. XII s. 86

Repertorium diplomaticum regni Daniæ mediævalis. Fortegnelse over Damarks Breve fra Middelalderen med Udtog af de hidtil utrykte, udg. ved Kristian Erslev et al., København 1894-1912

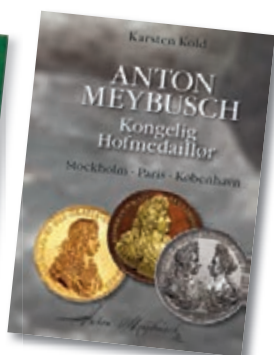
Rundberg, Jonas: *Den svenska örtugsmyntningen under Kristoffer av Bayern till Sten Sture den äldre ca 1440 till 1470-talets slut. En stampstudie*, Stockholm 2005

Schou, Hans Henrik: *Beskrivelse af Danske og Norske Mønter 1448-1814 og Danske Mønter 1815-1923*, København 1926

Scriptores rerum Danicarum mediæ ævi I-VIII, København 1772-1843

Siegs møntkatalog 2018

Silvegren, Ulla W: *Skånelands mynthistoria*. I: Numismatiska meddelanden XL, 1995 side 265-284. Også som særtryk (*)

Bøgerne kan bestilles på:
numismatik.dk

DANSK
NUMISMATISK
FORENING

MØNTAUKTIONER

Dit jyske alternativ når du skal købe og sælge
Vi afholder 2 årlige møntauktioner, forår og efterår
Kontakt os for salg af enkeltmønter, samlinger og gl. sedler

Vore traditionelle auktioner indeholder altid mange
spændende ting, moderne møbler, smykker, kunst m.m.

Se vor hjemmeside www.ho-auk.dk for næste auktionsdato

HOLSTEBRO AUKTIONER

Stationsvej 76, 7500 Holstebro, Tlf. 97 40 11 11

www.ho-auk.dk

Kronologisk ordning af Christian I's korshvide fra Malmø

Af Michael Wagner Christiansen

Baggrund

Danmark er Christian I's regeringstid (år 1448-1481), udelukkende repræsenteret ved én enkelt mønttype, en hvid fra Malmø. Den er også kendt som en korshvid, på grund af bagsidemotivet, og blev udmøntet i meget stort omfang. På forsiden ses Christians navnebogstav, K, med krone over, og Christians navn og titel på latin omkring. På bagsiden ses et kors, over et skjold, samt inskriptionen MON | MAL | MOI | ENS (= *Moneta Malmoiens*). Denne type findes i fire overordnede varianter, Galster 23A, B, C og D (se figur 1), adskilt ud fra forskelle i Christians titel på forsiden. Bagsidens indskrift er identisk på alle fire varianter, det ses dog ofte at MAL er forkortet til MA', uafhængigt af forsidens indskrift. Hans Henrik Schou registrerede ikke mindre end 99 forskellige numre, fordelt over de fire varianter, hvilket understreger at Christian I's korshvid fra Malmø har udgjort en betragtelig udmøntning.

Allerede i 1886 foreslog Peter Hauberg, at de fire varianter sandsynligvis udgjorde forskellige perioder i udmøntningen (Hauberg 1886, side 187), men det er denne forfatters opfattelse, at den præcise rækkefølge af de fire varianter (A, B, C og D) indtil nu ikke er blevet korrekt præsenteret. Den bedste tilgang til sådan en opgave ville naturligvis være, at ved hjælp af stempelstudier identificere individuelle koblinger mellem de fire varianter, og på den måde fastslå rækkefølgen med sikkerhed. Desværre er det samlede materiale så stort, idet typen sandsynligvis blev udmøntet uafbrudt gennem alle 33 regeringsår, at et sådant studie ville tage meget lang tid og kræve mange resurser. Desværre har tendensen været, både før og efter Galsters ordning fra 1972, at Christian I's korshvide ikke har været beskrevet ned til variant-niveau, men blot registreret som et samlet antal i forskellige skattefund (bedømt ud fra en gennemgang af DMS (Jensen et al. 1992)). En bestemmelse af den kronologiske ordning ud fra skattefundene, er således heller ikke en let sag, hvilket berøres senere i denne artikel.

I indledningen til Christian I's mønter skriver Schou følgende: "Mønterne fra Malmø falder efter deres indskrifter i fire grupper, men ethvert Holdpunkt for indbyrdes Tidsbestemmelse mangler, og de kan derfor ikke – saa lidt som Mønterne fra Visby – henføres til nogen bestemt af de faa Møntmestre, hvis Navne kendes." (Schou 1926, side 6). En sidste mulighed for at identificere den kronologiske rækkefølge er ved at undersøge mønternes lødighed, ud fra hypotesen om at lødigheden må forventes at falde henover den samlede udmøntningsperiode. Denne forfatter er bekendt med to bud på den kronologiske rækkefølge, gjort efter Galsters værk fra 1972.

I en artikel fra 2017 af Sarah Eriksson, i samarbejde med Numismatisks Forskningsgruppen i Stockholm, undersøges sølvindholdet af 21 eksemplarer af Galster 23, fordelt på 6, 4, 5 og 7 eksemplarer af henholdsvis Galster 23A, B, C og D (Eriksson 2017). Målingerne blev udført ved X-ray fluorescence på Arkeologiska Forskningslaboratoriet, og analysen viste, at der ikke umiddelbart var nogle signifikante forskelle mellem de fire varianter, men det blev bemærket, at varianterne C og D havde tendens til et

højere sølvindhold, lødighed, end A og B (Eriksson 2017, side 8). Eriksson gør det klart, at det er svært at sige noget entydigt på baggrund af deres data, men det foreslås, at varianterne C og D må være udmøntet før A og B, med variant D som den ældste (Eriksson 2017, side 8). Da variant A har den laveste lødighed af de fire, bliver den mulige kronologiske ordning derfor: *Galster 23 D-C-B-A*.

I bogen Denar til Daler fra 2018 præsenteres en alternativ ordning: *Galster 23 A-C-D-B* (Märcher 2018, side 407). Det angives uden nærmere detaljer, at kronologien er udledt på baggrund af skattefund, vægt og lødighed. Data for lødighederne er baseret på målinger gjort af Statsguardeinen for Galster, på enkelte eksemplarer fra Assensfundet (Galster 1929). Statsguardeinens metode analyserer alle dele af mønten, hvorfor det giver et mere pålideligt resultat. På grund af den destruktive natur af metoden blev dog kun ganske få mønter undersøgt, hvilket reducerer det statistiske grundlag. Det er interessant, at Galsters lødighedsmålinger er noget anderledes end Erikssons. Det var måske forventelig, at se lidt variation i resultaterne mellem de to forskellige analysemetoder, men et diametralt modsat resultat var uventet. Hos Galster fremstår 23A som den lødigste variant, mens 23C er den laveste.

Hypotese

I det følgende præsenteres et meget simpelt bud på en alternativ kronologisk ordning af Christian I's korshvide fra Malmø, udelukkende baseret på udviklingen af forsídens indskrifter. De fire indskrifter lyder:

Galster 23A: CRISTIERN R D (= Rex Dacie)

Galster 23B: CRISTIERN REX D (= Rex Dacie)

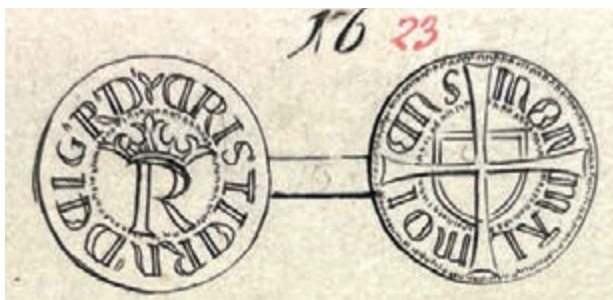
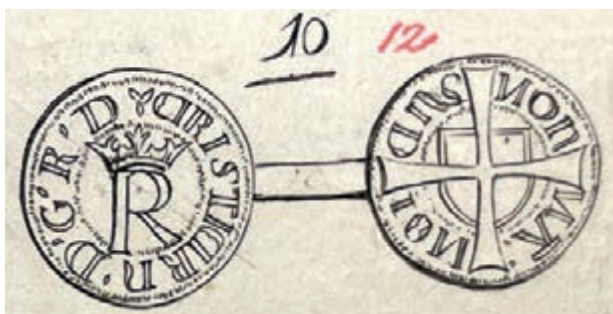
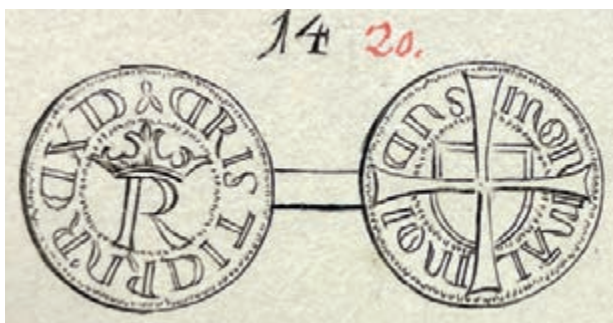
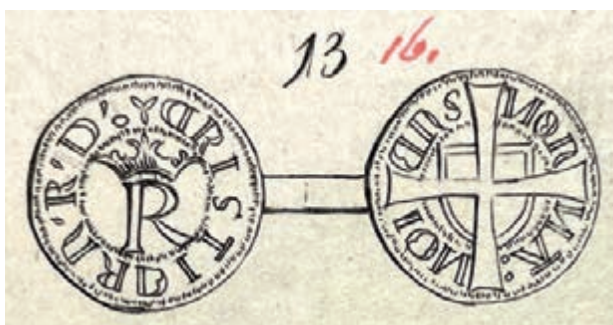
Galster 23C: CRISTIERN D G R D (= Dei Gratia Rex Dacie)

Galster 23D: CRISTIERN DEI G R D (= Dei Gratia Rex Dacie)

Det første der lægges mærke til er, at de fire indskrifter hurtigt kan reduceres til to, da Galster 23A og C blot er forkortede/reducerede versioner af henholdsvis 23B og D, og sandsynligvis slået umiddelbart efter disse. Det giver i hvert fald ringe mening, at de forkortede titler skulle være slået før de fulde. Rækkefølgende må derfor være enten Galster 23 B-A-D-C eller D-C-B-A. Spørgsmålet er altså, om hvilken titel Christian har valgt at benytte først: *Rex Dacie* (konge af Danmark) eller *Dei Gratia Rex Dacie* (af Guds nåde konge af Danmark). Her er det igen meget svært at forestille sig, at kong Christian ville være tilfreds med, at have "af Guds nåde" fjernet fra sin titel. Det betyder altså, at den endelige ordning må være: *Galster 23 B-A-D-C*. Altså et tredje forslag på kronologien, forskelligt fra både den præsenteret af Sarah Eriksson og Michael Märcher.

Test af hypotese

Hvorvidt denne hypotese er korrekt kan til en vis grad testes, ved at undersøge inskriptionerne på de korshvide, der blev udmøntet før og efter Christians. Christoffer af Bayern (1440-1448) udmøntede to korshvide fra Malmø, Galster 20A og B (se figur 2). Disse to varianter adskiller sig på både forside- og bagsideinskrifioner. Det er blevet foreslået af Mogens Skjoldager og Niels Jørgen Jensen på internetsiden danskmoent.dk (danskmoent.dk/bajg20.htm – tilgået Februar 2024. Se også Niels Jørgen Jensen i dette nummer af *NNUM*), at 20A, med indskriften *CRISTOFER REX DACIE*, skulle være fra før unionssamlingen i 1442, og 20B, med indskriften *CRISTOF REX D S N* (= *Cristofer Rex Dacie Svecie Norwegie*), efter. Det giver naturligvis også mening rent logisk, men passer dog ikke helt med Fritze Lindahls datering af Christoffers udmøntning af korshvide til

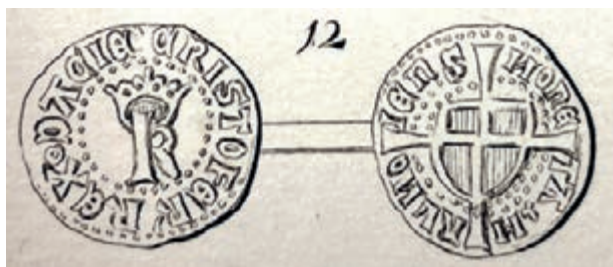

ca. 1444-1448 (Lindahl 1955, side 86). Denne datering bygger på, at den skånske mønt bevisligt stadig lå i Lund i starten af Christoffers regeringstid, idet der findes en søsling i Christoffers navn og med Lund angivet som møntsted, og det først sker i 1444, at de historiske kilder nævner en møntmester i Malmø (Lindahl 1955, side 85).

Uanset hvornår udmøntningen blev påbegyndt, synes bagsideinskriftionerne dog at antyde, at Galster 20A må være ældre end 20B. 20A lyder således MONE | TA M | ALMO | IENS (= *Moneta Malmoiens*), hvorimod 20B, samt alle de efterfølgende korshvide til og med Hans,

Figur 1: Galster 23A, B, C og D (stregtegningerne er kopieret fra "Beskrivelsen 1791", mens fotografierne repræsenterer et typisk eksemplar af hver variant, privatsamling).

Ca. 200%

er reduceret til MON | MAL | MOI | ENS. Christian I var ikke unionskonge allerede fra 1448, det blev han først fra 1457, så han har naturligvis ikke kunne titulere sig som *Rex Dacie Svecie Norwegie* til at starte med, men derimod kun *Rex Dacie*. Det virker derfor meget naturligt, at Christians første type endte med at hedde *REX D*, i henhold til hypotesen. Tilsvarende er kong Hans tituleret som *D G R DACIE* (= *Dei Gratia Rex Dacie*) på alle korshvide fra Malmø (se figur 3), hvilket igen virker som en mere naturlig overgang fra *D G R D*, frem for *DEI G R D*.

Det betyder altså, at udviklingen af kongernes (Christoffer, Christian og Hans) titler henover de forskellige korshvide bliver således:

Galster 20A:	REX DACIE
Galster 20B:	REX D S N
Galster 23B:	REX D
Galster 23A:	R D
Galster 23D:	DEI G R D
Galster 23C:	D G R D
Galster 31:	D G R DACIE

Det ser jo umiddelbart meget logisk ud, og understøtter således hypotesen. Det er interessant, at selvom Christian som nævnt også bliver unionskonge, vælger han aldrig at benytte titlen *REX D S N*, som både Christoffer af Bayern og Erik af Pommern har gjort før ham. Det samme gælder dog også for Hans, hvor unionstitlen heller ikke ses på Malmø-hviden.

Skattefundene kan som nævnt ikke umiddelbart kan bruges til, at sige noget konklusivt omkring kronologien. En gennemgang af alle skattefund fra perioden cirka 1444-1530 i DMS (Jensen et al. 1992 nr. 278-311), viste at der i de langt fleste tilfælde kun refereres til Galster 23, og ikke en videre opdeling i de fire varianter. Faktisk var der kun fem tilfælde, hvor Galster 23 blev opdelt i antal på variant niveau (se tabel 1). Det er meget sandsynligt, at en gennemgang af bevarede mønter, fund-protokoller og originale publikationer ville kunne oplyse den præcise fordeling af de fire varianter, henover væsentligt flere

Figur 2: Galster 20A og B (stregtegningerne er kopieret fra "Beskrivelsen 1791", mens fotografierne repræsenterer et typisk eksemplar af hver variant, privatsamling).

Ca. 200%

Figur 3: Galster 31 (stregtegningen er kopieret fra "Beskrivelsen 1791", mens fotografiet repræsenterer et typisk eksemplar, privatsamling).

Ca. 200%

skattefund. Desværre var en gennemgang som denne ikke muligt for undertegnede forfatter.

For DMS 286 og 290 er antallet af varianter så ens, at de ikke kan bruges i en dateringssammenhæng. Mere interessant er DMS 283, fra Sankt Nicolai kirke i København, der indeholdte 2, 3, 21 og 3 stk, af henholdsvis 23A, B, C og D, og derudover kun yderligere 3 stk Galster 20 (ikke nærmere bestemte) hvide fra Christoffer af Bayerns regeringstid (1440-1448). Idet alle fire typer er repræsenteret, men ingen typer fra enten rigsrådet (1481-1483) eller Hans (1483-1513), er denne skat sandsynligvis nedlagt i slutningen af Christians regeringstid. Den gængse antagelse bag en skattefunds-baseret datering er, at de yngste mønter er repræsenteret i det højeste antal. En antagelse der sandsynligvis også er korrekt i langt de fleste tilfælde. Tre af varianterne ses igen med så ens et antal, at det desværre ikke giver mening af adskille disse, men Galster 23C fremstår derimod nu som et bud på den yngste variant. Dette passer således godt overens med ovenstående hypotese.

DMS 284, fra Vålse, er en tilsvarende interessant skat, på trods af, at den kun indeholdte fem mønter; 1 x Galster 20 (Christoffer af Bayern) og 4 x 23B. Det er desværre et for lille antal mønter at konkludere ud fra, men grundet den ene mønt fra Christoffer af Bayern kan man jo spekulere i, at skatten er fra tidligt i Christians regeringstid og Galster 23B derved er den første variant. Dette passer igen fuldt overens med hypotesen. Det samme kunne måske siges om DMS 279, der indeholdte 5 x 23D, sammen med 3 skillinger fra rigsrådet 1448 (Galster 21) og 35 tyske mønter. Dette fund blev fremhævet af Eriksson, som argument for hendes kronologiske ordning, med Galster 23D som den ældste variant (Eriksson 2017, side 8). Dateringen af de tyske mønter, primært hulpenninge fra Mecklenburg, er desværre ikke specificeret, så hvorvidt de fem korshvide er skattens yngste mønter vides ikke. Der er dog ikke tvivl om, at de 35 tyske mønter, samt de danske skillinger fra før Christians regeringstid, med

Tabel 1: Oversigt over skattefund, hvor Galster 23 er opgjort på variantniveau. Rækkefølgen på varianterne er ændret i henhold til artiklens hypotese.

DMS	Fundsted	Datering	G23B	G23A	G23D	G23C	Danske mønter i alt
279	Odden kirkegård, V.Sj.	Efter ca.1450-60	-	-	5	-	9 (+35 udenlandske)
283	St. Nicolai kirke, Kbh.	ca.1465-81	5	2	3	21	34
284	Vålse, Storstrøms amt	ca.1448-81	4	-	-	-	5
286	Billum kirke, Ribe amt	Efter 1498	1	-	-	1	16 (+2 udenlandske)
290	Dalby kirkegård, Fyns amt	Efter 1498	5	4	6	6	68
308	Asses (III), Fyns amt	Efter 1526	128	53	82	191	1548
N/A	Magleby, Møn	Ca. 1535	11	9	13	29	669

datidens øjne må have været betragtet som “bedre” mønter (højere sølvindhold) end Christians underlødige korshvide. Skatten kunne således sagtens være en samling af “bedre” mønter, inklusiv nogle nærværende korshvide, nedlagt på et hvilken som helst tidspunkt i Christians regeringstid.

Afslutningsvis kan det summeres således, at ud af de fem skattefund kan to ikke rigtig bruges til noget i denne sammenhæng, to stemmer fuldt overens med hypotesen, og kun et enkelt passer ikke. Det sidstnævnte skattefund kan dog måske forklares ud fra den usædvanlige typesammensætning.

I forbindelse med udarbejdelsen af denne artikel, lykkedes det at finde frem til variantfordelingen af yderligere to skattefund. Assensfundet er i DMS (Jensen et al. 1992 nr. 308) blot gengivet som 467 stykker Galster 23, men i den originale fundbeskrivelse kan det ses, at der var 53, 128, 191 og 82 eksemplarer af henholdsvis 23A, B, C og D (Galster 1929, side 224-225).

Derefter er der skatten fra Magleby, fundet efter DMS blev udgivet, der ifølge den originale beskrivelse indeholdt 67 eksemplarer af Galster 23 (Märcher 2015, side 173). Heldigvis er samtlige mønter fotograferet og gengivet online i Nationalmuseets Samlinger, så samtlige 67 eksemplarer kunne derfor visuelt undersøges, og 62 af disse kunne identificeres. Den endelige fordeling af de 67 eksemplarer i skatten var 9, 11, 29 og 13 (+5 uidentificeret) for henholdsvis Galster 23A, B, C og D. Begge disse to skattefund ligner altså det ovenstående skattefund fra Sankt Nicolai Kirke, da de indeholdte alle fire varianter og med netop Galster 23C overrepræsenteret. Der er således tre uafhængige skattefund der støtter Galster 23C som værende den yngste variant. Man kan håbe, at denne artikel kan inspirere til, at fremtidige skattefund indeholdende eksemplarer af Galster 23 beskrives ned på variantniveau, og således hjælpe til at enten af- eller bekræfte den fremlagte hypotese. Denne analyse er påklageligvis begrænset ved kun at have undersøgt det danske materiale. En gennemgang af det skånske fundmateriale fra perioden sandsynligvis kunne have bidraget med mere data til denne analyse.

Diskussion

I det ovenstående er der nu blevet foreslået, en naturlig rækkefølge for de fire varianter af typen Galster 23. Endnu mere interessant ville det dog være, at kunne tidsbestemme dem nærmere. Der er desværre ingen konkrete historiske optegnelser der kan hjælpe med dette, men det er dog stadig muligt at spekulere i. Vi ved hvem der fungerede som møntmestre i Malmø under Christian I's regeringstid, nemlig Hans Myndel og Henrik Dringenberg [Haugberg 1886, side 187], og ifølge Jørgen Steen Jensen sker skiftet mellem dem i 1455 (Jensen 1991). Det vil sige, at Hans Myndel var møntmester de første 8 år, mens Henrik Dringenberg de sidste 25.

Undersøger man variantfordelingen i Schou, ses det som tidligere nævnt, at der er ikke mindre end 99 numre over typen Galster 23 (Schou 1926). Disse 99 numre fordeler sig med 15, 24, 30 og 30 af henholdsvis 23A, B, C og D. Tager man helt ukritisk denne fordeling som udtryk for udmøntningstiden, hvilken man kan være nødsaget til af mangel på bedre, finder man at varianterne A, B, C og D skulle have være udmøntet i henholdsvis 5, 8, 10 og 10 år (ud fra den grove antagelse, at 99 numre over i alt 33 år, lig med Christians regerings-

Figur 4: Samtidig forfalskning af varianten Galster 23B, privatsamling.

Ca. 200%

tid, svarer til 3 numre per år). Alternativt henholdsvis 13 og 20 år for de to overordnede titelvarianter *Rex Dacie* (23A + B) og *Dei Gratia Rex Dacie* (23C + D). Med de mange usikkerheder der er i at bruge Schous numre på denne måde, så er 13 og 20 ikke helt ved side af de 8 og 25 år der adskiller de to møntmestre. Det bliver altså pludselig en mulighed, at tilføjelsen af *Dei Gratia* i forsirens inskription sker i forbindelse med, at Henrik Dringenberg overtager møntmesterembedet i Malmø i 1455. Indtil der findes nye informationer, eventuelt i form af nye skattefund eller stempelstudier, der bedre kan belyse de relative udmøntningsperioder, foreslås derfor følgende:

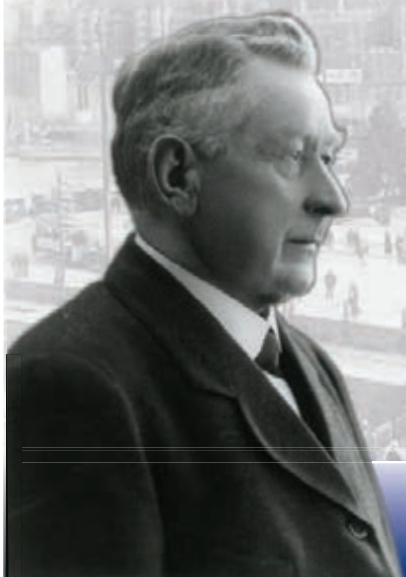
År 1448, Hans Myndel er møntmester i Malmø, og påbegynder produktionen af Christian I's korshvide. Disse bærer inskriptionen *CRISTIERN REX D* (Galster 23B). Efter en årrække reduceres inskriptionen til *CRISTIERN R D* (Galster 23A). Omkring år 1455 bliver Henrik Dringenberg ny møntmester i Malmø, han fortsætter produktionen af korshvide, men ændrer inskriptionen til *CRISTIERN DEI G R D* (Galster 23D). Efter en årrække, eventuelt omkring halvvejs i løbet af de 25 år han besidder embedet, reduceres inskriptionen til *CRISTIERN D G R D* (Galster 23C), og forbliver således indtil produktionen ophører i 1481.

Afslutningsvis ses på figur 4 en sjov, samtidig forfalskning af en Christian I's korshvid, erhvervet på VF-Auktion (auktion 3007, lot 28, januar 2023). Ud fra den del af indskriften der kan tydes, på trods af at være spejlvendt, viser at det drejer sig om den første variant, *REX D*, og den må således være fra tidligt i Christian I's regeringstid. At sådan en dårlig, og spejlet, forfalskning overhovedet er blevet fremstillet, kan vel kun forklares ved, at briller på dette tidspunkt ikke har været hvermandseje.

Litteratur

- Beskrivelsen 1791, *Beskrivelse over Danske Mynter og Medailler i den Kongelige Samling*, udgivet 1791.
- Eriksson, Sarah (2017), Haltanalyser av danska mynt 1448-1523. *Metalanalyser av mynt*, 2017:1.
- Lindahl, Fritze (1955), Danmarks mønter 1377-1448, *NNÁ*, side 73-92.
- Galster, Georg (1929), Assensfundet, *NFM* Bind XI nr. 15, side 223-232.
- Galster, Georg (1972), *Unionstidens Udmøntninger*.
- Hauberg, Peter (1886), Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1377-1481. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, side 135-189.
- Jensen, Jørgen Steen (1991), Malmøs største skattefund – en hilsen fra møntmester Henrik Dringenberg? *NNUM*, side 104-105.
- Jensen et al. (1992), *Danmarks middelalderlige skattefund II*.
- Märcher, Michael (2015), Maglebyskatten, *Nationalmuseets Arbejdsmark* 2015, side 168-183.
- Märcher, Michael (2018), Kapitel 6: En ny start i en krisetid. *Denar til Daler*, side 354-425.
- Schou, Hans Henrik (1926), *Beskrivelse af Danske og Norske Mønter 1448-1814 og Danske Mønter 1815-1923*.

ANSÖKNINGAR TILL
Sven Svenssons Stiftelse för Numismatik

ANSLAG LÄMNAS FÖR VETENSKAPLIGA
ARBETEN INOM FRÄMST SVENSK NUMISMATIK:
FORSKNING, RESOR & PUBLIKATIONER

STIFTELSENS UPPGIFT ÄR:

- Köpa in föremål som saknas i KMK:s samlingar
- Ge bidrag till publikationer som kan tjäna svensk numismatisk forskning
- Stödja forskare i svensk numismatik

Stiftelsen sammanträder två gånger per år, en gång under våren, en gång under hösten. Ansökan ska vara stiftelsen tillhanda senast 15 februari, alternativt senast 15 september. Ansökningsblankett och information om ansökningsar finns på hemsidan.

WWW.SVENSVENSSONSSTIFTELSE.SE

Pilegaard Mønter & Bøger

ETABLERET 1963

Algade 65 • DK-9000 Aalborg • tlf. +45 98 139 000 • pi@stofanet.dk
Mønter: www.pilegaard-coins.dk • Bøger: www.antikvar.dk/pilegaard

Ringspænder fremstillet af mønter

Af Helle W. Horsnæs

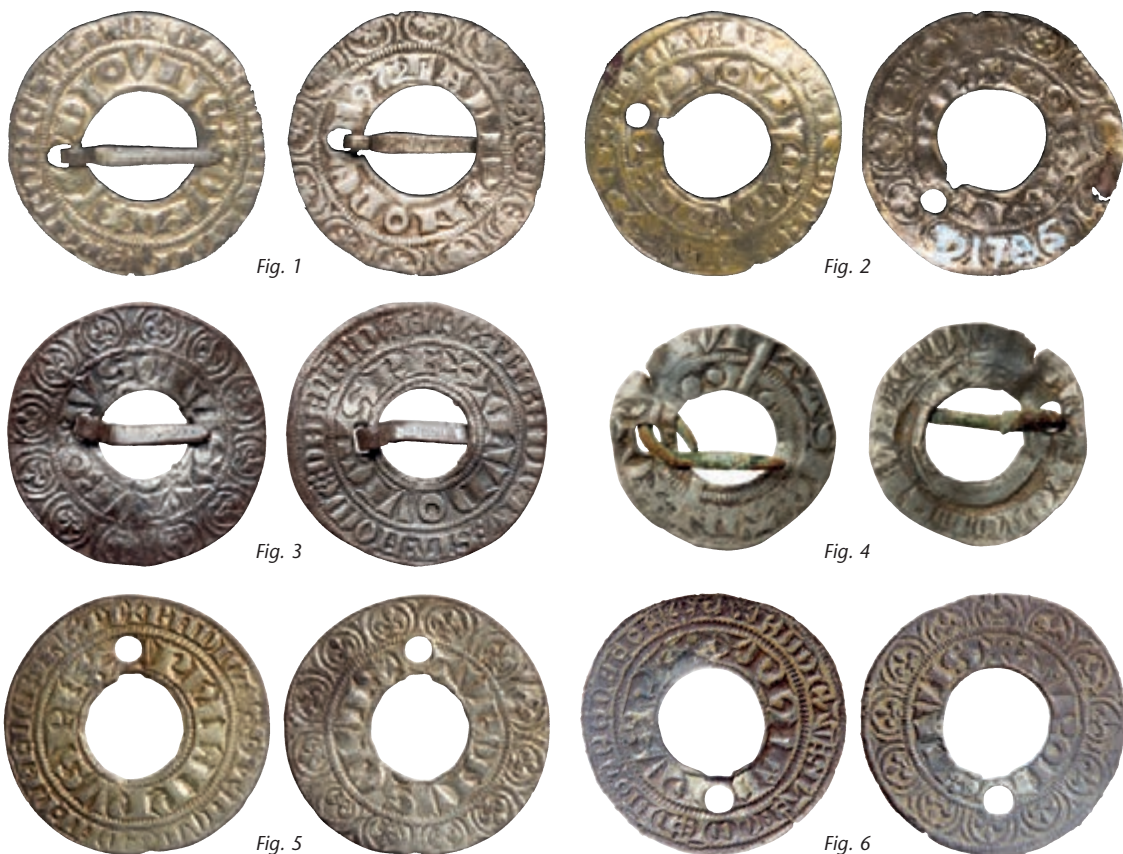
I 1266 begyndte man i Frankrig under Ludvig 9. at præge de såkaldte gros. Tidligere havde man nord for Alperne næsten udelukkende præget penninge (i Frankrig kaldet deniers/denarer), men en gros havde en hidtil uhørt høj værdi af 12 penninge. Midtfeltet og den indre rand på en gros lignede de samtidige franske penninge, men en gros var tydeligt større. Mønten fik en ekstra, ydre rand, og dens højere værdi på 12 penninge blev symboliseret ved 12 lilje-ornamenter, som dekorerede den ydre rand på møntens bagside. Disse nye pragtmønter er populært kendt som 'gros tournois', eller den fordanskede version 'turnos'. De store og lødige sølvmønter blev forbilleder for en lang række gros fremstillet i andre møntsteder, og gros blev i løbet af 1300-tallet en af de vigtigste internationale handelsmønter.

Også i Danmark kom gros til at spille en stor rolle. I perioden cirka 1270-1400 er der gros i næsten $\frac{1}{3}$ af alle danske møntskattefund (23 af cirka 150: DMS 92-242). Det er ofte fund, som også indeholder engelske sterlinge eller sterling-imitationer, der ligesom gros var præget i godt sølv. De underlødige danske mønter bliver derimod sjældent fundet sammen med de gode udenlandske sølvmønter. Kun to danske skattefund indeholdt både gros og danske mønter, nemlig Skrivergade-skatten fra Bornholm (DMS 96) og Stuby-skatten fra Sydsjælland (DMS 177).

Indtil detektoren blev bragt i anvendelse, er de fleste gros fundet i samlede deponeringer, og der findes da også stadig skatte med gros. Men som det gælder for de fleste andre mønttyper, har de seneste årtiers af-søgninger med metaldetektor bragt flere og flere eksemplarer frem i lyset som enkeltfund. Det kan være som en enkelt gros blandt mange andre fund på en af de store detektorpladser, som ofte har mange, måske flere hundrede møntfund. Eller det kan være som en helt enkelt mønt fundet et sted uden andre fund.

Omkring år 1200 begyndte mænd, kvinder og børn i Danmark at gå i kjortel under indflydelse af centraleuropæisk mode. Samtidig dukkede de første middelalderlige ringspænder op. De blev nemlig brugt til at lukke kjortlens halsslids, og i løbet af de næste to århundreder var ringspænder de mest almindelige former for dragttilbehør. Brugen af ringspænderne dør ud igen med ændringer af klædedragten fra midten af 1300-tallet og fremefter. Søvsø har gennemgået fundene af ringspænder i Danmark og analyseret deres typologi, brug og udbredelse i tid og rum (Søvsø 2009). Ringspænderne har været brugt i alle sociale lag, og de fleste af de bevarede eksemplarer er ret simple og udekorerede bronzespænder. Et enkelt spænde lavet af ben minder os om, at man sagtens har kunnet fremstille spænder i organiske materialer som træ, læder og ben, der i dag kun sjældent vil kunne genfindes. Af de knap 200 ringspænder, som udgjorde Søvsøs oprindelige undersøgelsesmateriale, var kun 9 af guld og 27 af sølv. Søvsø understregede, at spænder af ædelmetal hørte til i de øvre sociale lag. Det viser ikke blot metallets værdi, men også spændernes fundsteder, som for ædelmetalspændernes vedkommende ofte er stormandsgårde eller borganlæg. Desuden fortæller skriftlige kilder, at man

ved lovgivning har forsøgt at udelukke andre end adel og kongelige fra at bruge smykker af guld og sølv (Søvsø 2009, 201).

Fem af ringspænderne i Søvsøs katalog, knap 2,5%, var lavet af gros med en diameter på cirka 26 mm,¹ som svarer til størrelsen på hovedparten af ringspænderne. Der er altså ikke tale om en almindelig type. Spænder lavet af mønter hører til i den lille gruppe af sølvspænder, og værdien af en gros svarende til 12 penninge af godt sølv, på en tid hvor de danske mønters metalværdi var i frit fald – eller danske mønter slet ikke blev fremstillet – er med til at understrege fundenes betydning.

I dag har vi imidlertid allerede registreret yderligere syv nye ringspænder lavet af mønter (se katalog), og der er flere på vej til danefæbehandling.² Siden årtusindskiftet har vi registreret cirka 55-60 nye enkeltfund af gros, hvoraf de syv færdigregistrerede ringspænder svarer til 11,6-12,7%. En betragtelig del af de danske enkeltfund af store og lødige udenlandske mønter i højmiddelalderen udgøres altså af omarbejdede mønter.

Franske gros tournois udgør hovedparten af de omarbejdede mønter fulgt af gros fra Flandern og Holland. Kun tre spænder falder udenfor dette billede. Det gælder et ringspænde, som angiveligt er fundet i Roskilde og er lavet af en bøhmisk groschen, et spænde lavet af en edwardsians penny og fundet ved Svallerup på Sjælland og et spænde lavet af en gros fra Oldenburg og fundet ved Oksholm i Nordjylland. De to sidste afviger fra de øvrige ikke blot ved mønttypen, men også ved måden de er omarbejdet. Spændet fra Svallerup har fået en ret grov torn lavet af

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 12

bronze, og på spændet fra Oksholm er tornen fastgjort på en pånippet forstærkning. De edwardianske pennies er ganske almindelige blandt danske fund, mens gros fra Oldenburg kun ses at være fundet en enkelt gang før, i et enkelt eksemplar i Kallerupskatten (DMS 227).

Også groschen fra Böhmen er relativt sjældne gæster i Danmark (tre eksemplarer i Ebbelnæs-fundet, DMS 184), mens mønter fra Flandern oftere synes at følges med de franske gros. De to spænder lavet af gros fra Flandern og fundet ved Gammelkøgegård og i Slagelse-skatten er meget ens. De har samme placering af torn, og begge har spor af forgyldning.

Ved omarbejdningerne har man tilsyneladende ikke haft noget specielt ønske om at fremvise den ene side af mønten frem for den anden, og man har været ligeglad med møntens orientering. Gennemboringerne til fastgørelse af tornen sidder forskellige steder. Hvor tornen er bevaret, kan man se, at både møntens forside og dens bagside kan fungere som forside for spændet. Indholdet af indskrifterne synes således ikke at have haft en speciel betydning, men selve tilstedeværelsen af skrift på spændet kan være vigtig – uanset om man kan læse den eller ej. Indskrifterne placerer spænder lavet af mønter som en slags undergruppe til Søvsøs grp. 1.3, der indeholder spænder med indskrifter eller *efterligninger* af indskrifter.

Kun et enkelt ringspænde lavet af en omarbejdet mønt er fundet i

Fotografer:

Fig. 1-2. Arnold Mikkelsen.

Fig. 3-4. Rasmus Meng.

Fig. 5-9. Sean Weston.

Fig. 10. Helle W. Horsnæs.

Fig. 11-12. Nikita H. Andersen.

Vist i ca. 135%

1 Mål oplyst af Jensen (Søvsø) 2005.

2 Pr. 12/3-24 er der registreret mindst fem tilsvarende ringspænder lavet af mønter i DIME.

Inv	Fundsted	Stednr.	SB Nr.	Beskrivelse	Materiale	Diam.	Mønttype	Autoritet	Land
IU.NR.	Roskilde(?) (testamentarisk gave 1960)			profileret torn		26mm*		Venceslaus 2	Bøhmen
D13590	BAF Borgerskolen, Skelskør (gave 1948), overfladefund fra pløjelaget	40413		profileret torn		26mm*		Arnold 8	Holland
D1152	Viborg (gave 1876)	20107		torn mangler	forgylt	26mm*		Philip 4(?)	Frankrig
NM II 19721	Gammelkøgegård, Køge (1861), 'på den såkaldte kirkemark, en af hovmarkerne til Gammelkøgegård. Her skal have stået en kirke... til midten af det 17. årh.'					26mm*		Ludvig 2 de Male	Flandern
D1785	Slagelse-skatten (1883)	40314		torn mangler	forgylt	26mm*		Ludvig 1 af Nevers	Flandern
D 85/2011	Øster Vandet (2008)	110213	56	profileret torn		24,9mm	Duplessy 190E	Ludvig 9 den Hellige	Frankrig
D 648/2022	Swallerup detektorplads (2019)	30107	161		torn af bronze	18mm	long cross	Edward	England
FP 8691.3	Søndertoftgård, Søborg (reg. 2011)	10110	176	torn mangler		24,5mm	Duplessy 214	Philip 4	Frankrig
FP 11221.1	Gammel Hviding (reg. 2017)	210103	42	torn mangler		25mm		Philip 4	Frankrig
FP 12594.12	Marienlyst (reg. 2018)	50213	197	buklet, kraftigt korroderet	forgylt	25mm		Philip 3-4	Frankrig
FP 15426.2	Søbygård (reg. 2020)	30503	55	bøjet, kraftigt korroderet, torn mangler		24,5mm		Philip 3-4	Frankrig
FP 15925.9	Oksholm (reg. 2021)	100709	18	randklippet, torn fastgjort i pånittet forstærkning	forgylt	21mm	Kalvelage & Trippler nr. 39-50	Conrad 2, greve	Oldenburg

en sikker arkæologisk kontekst i Danmark. Der er til gengæld tale om et helt exceptionelt fund: Et forgylt ringspænde lavet af en gros præget for Ludvig 1. af Nevers (1322-1346) indgik i Slagelse-skatten, som er Danmark største guldfund fra middelalderen (DMS 214). Skatten er tpq-dateret af to nürnbergske guldgylde fra 1372. Det er foreslået, at den kan være blevet deponeret i forbindelse med begivenheder omkring kongevalget i 1376, som fandt sted i Slagelse. Dette fund er med til at understøtte Søvsø argumenter om, at sølv- og guldspænder hører til i de højeste sociale lag.

Hvor er spænderne lavet? For at undersøge dette har jeg forsøgt at opspore ringspænder lavet af mønter, som er fundet i andre lande. Det er ikke helt simpelt, og det skyldes i høj grad, at vi her bevæger os i et område, som ofte er blevet forbigået af numismatikere, mens arkæologer sjældent har registreret fundene med numismatiske oplysninger. På Historiska Museet i Stockholm finder man dog oplysninger om i alt seks fund af ringspænder.

I den meget rige skat fra Dune, Gotland er fundet et forgylt ring-

Møntsted	Nominal	Fra	Til	Indskrift	Publ.	Fig.
	prager groschen	1278	1305	?	Søvsø nr. 103; Lindahl 1984-85, kat.nr. 32 og fig. 11.	
Haselt	gros	1280	1328	?	Søvsø nr. 104	
	gros tournois	1285	1319	PHILIPPVSREX+	Søvsø nr. 105	10
	gros au lion	1346	1384	<u>LVD OVI C'CO MES</u>	Søvsø nr. 106; Lindahl & Jensen 1983, n. 40	1
	gros tournois	1322	1346	<u>LVD OVI C'CO MES</u>	Søvsø nr. 107 Lindahl & Jensen 1983, fig. 11; DMS 214	2
	gros tournois	1266	1270	+LVDOVICVSREX <u>+TVRONVSCIVIS</u>		3
Canterbury	penny	1279	1344	+EDW... <u>CIVI TAS CAN TOR</u>		4
	gros tournois	1290	1295	+PHILIPPVSREX <u>+TVRONVSCIVIS</u>		5
	gros tournois	1285	1314	+PHILIPPVSREX <u>+TVRONVSCIVIS</u>		6
	gros tournois	1270	1314	<u>+PHILIPPVS[REX]</u> <u>+TVRONVSCIVIS</u>		7
	gros tournois	1270	1314	+PHILIPPVSREX <u>+TVRONVSCIVIS</u>		8
	gros	1341	1401	<u>+CONRADVSCOMES</u> <u>+TVRONVSCIVIS</u>		9

Katalog over ringspænder lavet af mønter og fundet i Danmark. Materialet er sølv, hvor intet andet er angivet.

* angiver mål fra Søvsø. Understregning i indskriftens indre ring angiver gennem-boring. Rød skrift angiver spændets forside.

spænde lavet af en schilling fra Den tyske Orden under Winrich von Knieprode omkring 1360,³ og i en anden rig skat, fundet ved Ammunde, Gotland, var der fragmenter af to ringspænder lavet af mønter fra første halvdel af 1300-tallet, præget henholdsvis i Dorpat og af Jan 3. af Brabant.⁴ Nedlæggelsen af begge disse skatte er blevet sat i forbindelse med den danske kong Valdemar 4.s invasion i 1361 (Uggla 1936). De to skatte er således næsten samtidige med Slagelse-skatten, og de indeholder ligesom den et meget rigt materiale.

I et skattefund fra Giphagen, Ducker sogn (Gotland) er fundet hele fem ringspænder lavet af mønter.⁵ Den ældste er en forgyldt gros præget for Ludvig 1. af Nevers fra Flandern (1322-1346), mens de øvrige er schillinge slået af Den tyske Orden i anden halvdel af 1300-tallet og begyndelsen af

3 SHM 6849.89.

4 SHM 2485.15-16.

5 SHM 6347.138-142.

1400-tallet. Skatten er foreslået nedlagt under Gustav Vasas besættelse i 1524. Hvis dette er rigtigt, har mønterne været mellem 200 og 100 år gamle ved deponeringen, hvilket betyder, at de har haft en meget lang anvendelsesperiode!

Ud over ringspænderne fra de tre gotlandske skattefund er der tre tilsyneladende enkeltfund, et fra hver af øerne Øland og Gotland, og et helt uden fundoplysninger. Mønten fra Øland er en gros tournois præget under Ludvig 9.,⁶ den fra Gotland er en schilling fra Den tyske Orden præget for Michael von Sternberg,⁷ og mønten uden proveniens er præget for Ludvig 2. de Male i Flandern.⁸

Det er påfaldende, at Den tyske Ordens mønter er velrepræsenterede blandt de svenske fund og tornen er på disse fastgjort i et firkantet hul. I Danmark dominerer de lidt tidligere gros tournois-typer.⁹ Her er tornen fastgjort i rundt hul, eventuelt med en udskæring ved siden af hullet, der letter tornens bevægelighed. De to svenske ringspænder fra Giphagenskatten og Øland (løsfund), der er lavet af gros, er forarbejdet på samme måde som de danske fund.

Kelleher har studeret omarbejdede og genbrugte mønter fra England. Han kendte i 2012 til i alt ni eksempler på mønter omdannet til ringspænder (annular brooches): tre var fra 1200-tallet og en fra 1400-tallet. De resterende blev ikke beskrevet, og kun en enkelt short cross penny er afbildet (Kelleher 2012, s. 188 fig. 4 og n. 14). En søgning blandt de 1.710.558 genstande i Portable Antiquities Scheme (PAS) gav ni hits, som kan sammenlignes med de danske fund af ringspænder, men af dem er kun tre udfærdiget på samme måde som fundene fra Danmark:¹⁰ med en torn fastgjort gennem et hul boret i randen. På fem andre mønter er midtfeltet skåret ud, så mønten fremstår som en ring, men til forskel fra de danske fund er der intet hul til fastgøring af en torn.¹¹ De tre mønter med gennemboring til fastgørelse af nål er en grosso slået i Bergamo for Frederik 2. (konge af Sicilien) fra midten af 1200-tallet og fundet i Wymondham, Norfolk,¹² et meget lille forgyldt spænde fra Lincolnshire er lavet af en mønt, som kun er bestemt som en kontinental 'petit denier',¹³ og et spænde fundet nær Winteringham, North Lincolnshire er lavet af en short cross penny hvis indskrift kan rekonstrueres som møntmesteren Pieres, der var aktiv i Durham ca. 1199-1222 under John (Johan uden Land) og Henry 3.¹⁴ De fem mønter uden gennemboring er fire engelske (tre groats og en halfgroat) og en pavelig grosso.

Søgninger i den hollandske pendant til PAS på tournois og på middelalderlige sølvsmykker gav kun ét ringspænde lavet af en fransk gros tournois.¹⁵

Ud fra denne foreløbige gennemgang ser det ud til, at ringspænder lavet af mønter er et relativt sjældent fænomen. At der er fundet flere eksemplarer i Danmark i de senere år, skyldes uden tvivl de danske amatørarkæologers metaldetektorafsøgninger, så andre landes eksemplarer kan være underrepræsenterede. Det er imidlertid klart, at selv i England, hvor PAS har fungeret siden 1996, er fundene relativt sjældne.

Blandt de relativt få sammenlignelige fund fra England og Sverige er der påfaldende forskelle fra det danske materiale. Især står den kraftige dominans af franske gros tournois meget tydeligt i Danmark, mens Den tyske Ordens mønter har været mere brugt i Sverige og engelske mønter dominerer fundene i England. Der synes også at være forskelle i hvordan hullet til nålen er blevet udført. Spørgsmålet er om dette afspejler kronologiske forskelle, hvor Den tyske Ordens mønter er en anelse senere end de anvendte gros fra Frankrig, eller om det kan skyldes, at de franske gros

har en lidt større diameter end Den tyske Orden schillinge. De engelske fund af mønter med udskåret midtfelt står helt for sig selv.

Jeg vil foreslå at forskellene skyldes, at de pågældende ringspænder er fremstillet af lokale finsmede. De anvendte mønter kommer herved til at afspejle hvilke egnede mønttyper, man havde adgang til i de enkelte områder. For at falsificere denne påstand vil det specielt for det danske materiale være interessant at finde ud af, om ringspænder lavet af gros overhovedet er fundet i større tal end det her antydede i Nordfrankrig/Benelux-landene, men det er desværre ikke lykkedes mig at finde studier af middelalderlige ringspænder, som kan give nærmere oplysninger om dette.¹⁶ Hermed en opfordring til at lede efter flere paralleller!

Postskript

Siden denne artikel blev indleveret til NNUM er der registreret yderligere to ringspænder i KMMS. Det drejer sig i begge tilfælde om omarbejdede franske gros tournois præget under Philip 3-4 (1270-1315). Den ene er fundet nær Lyngs Kirke ved Limfjorden (FP 18652.1; sted 110609-25) fig. 11, den anden er fra Over Mårslet ca. 12 km syd for Århus (FP 18653.1; sted 150406-212) fig. 12.

Litteratur

- Belaj, J.: Annular brooches from the 13th and 14th century from Vojvodina, *СТАРИНАР (Starinar)* LXVII, 2017, 197-222.
- DMS: Jensen, J.S. (m.fl.): *Danmarks Middelalderlige Skattefund c. 1050-1550*, Nordiske Fortidsminder Ser. B, Bn. 12, København 1992.
- Duplessy, J.: *Les monnaies françaises royales de Hugues Capet à Louis XVI (987-1793)* (2. udg.), Paris 1999.
- Immonen, V.: *Golden Moments: Artefacts of Precious Metals as Products of Luxury Consumption in Finland, c.1200-1600, Part II CATALOGUE*, Archaeologia Medii Aevi Finlandiae XVI, 2009.
- Jensen (Søvsø), M.H.: *Middelalderlige ringspænder i det nuværende Danmark. Typologi og datering, fundformhold og kontekster*, speciale i middelalderarkæologi, Aarhus Universitet, 2005.
- Kalvelage, H. & Trippler, H.: *Die Münzen der Grafen, Herzöge und Grossherzöge von Oldenburg*, Osnabrück 1996.
- Kelleher, R.: The re-use of coins in medieval England and Wales c.1050–1550: An introductory survey, *Yorkshire Numismatist* 4 (2012), 183-200.
- Lindahl, F. & Jensen, J.S.: Skattefundet fra Slagelse 1883, *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1983, 123-182.
- Lindahl, F.: Roskilde-smykker fra omkring 1000 til 1500-årene i Nationalmuseet, *Historisk årbog fra Roskilde amt*, 1984-85, 9-33.
- Søvsø, M.H.: Middelalderlige ringspænder. Typologi, datering, brug, *KUML* 2009, 183-211.
- Uggla, C.R. af: *Gotländska silverskatter från Valdemartågets tid*, Stockholm 1936.

6 SHM 1304.

7 SHM 11807.

8 SHM 17695.

9 Det gælder også de endnu ikke indkomne fund, som er registreret i DIME.

10 Søgning foretaget 8/3-24 på finds.org.uk med søgeparametret 'annular AND brooch AND coin'.

11 Det sidste eksemplar er så fragmenteret, at det ikke kan afgøres om der har været fastgjort en torn.

12 Record ID: NMS-FOE038.

13 Record ID: NCL-126566.

14 Record ID: DUR-A20215.

15 <https://portable-antiquities.nl/PAN-00082293> = PAN-00027960.

16 Tak til Jens Christian Moesgaard, som desværre heller ikke har kendskab til specialiserede gennemgange af omarbejdede mønter fra det franske område. Belajs analyse af ringspænder fra Vojvodina omtaler ikke ringspænder lavet af mønter (Belaj 2017); Immonen 2009 indeholder et katalog over 77 ringspænder fra Finland, men ingen af dem er lavet af omarbejdede mønter.

FORENINGSLIV I NORDEN

Numismatisk afton

Polletter - från vardagsnytta till historisk betydelse

Välkommen till en digital föreläsningkväll via Zoom. Curt Ekström, Ordförande för Svenska Numismatiska Föreningen, hälsar välkommen.

Föreläsning

Datum och tid: Torsdag 16 januari,
kl. 18.00-19.00.

Plats: Zoom.

Program

18.00 – 18.35

Funderingar kring några äldre svenska polletter
Med Bernt Thelin och Dan Carlberg.

18.35 – 19.00

Kengis bruks polletter, numismatiska rariteter från polcirkeln
Med Yrjö Hyötyniemi.

Numismatisk afton är ett samarbete mellan Ekonomiska museet – Kungliga Myntkabinetet, Svenska Numismatiska Föreningen och Numismatiska Forskningsgruppen på Stockholms universitet.

Föreläsningkvällen sker digitalt via Zoom. Det är gratis att delta men du måste boka plats via Tickster. En anslutningslänk till evenemanget skickas vid bokning.

Boka på:
ekonomiskamuseet.se/numismatiskafton

Nordisk Numismatisk Unionsmøde i Stockholm 23.-25. maj 2025.

- Fredag** Reception på Numismatiska forskningsgruppen, Stockholms universitet
- Lördag** Unionsmøde
Besøg på Ekonomiska museet – Kungliga Myntkabinetet
Foredrag
Middag
- Söndag** Ekskursion til Uppsala

Närmere program følger.

FORENINGER & KABINETTER | NNU

Nordisk Numismatisk Union · Grundlagt 1935

Formand 2022-2025: Curt Ekström

Medlemmer:

Dansk Numismatisk Forening

Formand: Michael Wagner Christiansen

Hjemmeside: numismatik.dk

E-mail: formand@numismatik.dk

Føroya Myntsavnarafelag

Formand: Jóhannes Andreassen

Hjemmeside: myntsavnarafelag.qsite.dk

E-mail: ja@kallnet.fo

Myntsafnarafelag Íslands

Formand: Eiríkur Lindal

Hjemmeside: mynt.is

E-mail: eirikur@lindalsal.is

Norsk Numismatisk Forening

Formand: Guttorm Egge

Hjemmeside: norsknunm.org

facebook.com/Norsknumismatiskforening/

E-mail: sverdy@online.no

Numismatiska Föreningen i Åbo

Ordförande: Tom C. Bergroth

E-post: tom.bergroth@gmail.com

Skånes Numismatiska Förening

Ordförande: Kristian Riesbeck

Hemsida: sknf.se

E-post: foreningen@sknf.se

Suomen Numismaattinen Yhdistys/

Numismatiska Föreningen i Finland

Ordförande: Juha Hyötyläinen

Hemsida: snumis.fi

E-post: jumailhy@gmail.com

Svenska Numismatiska Föreningen

Ordförande: Curt Ekström

Hemsida: numismatik.se

E-post: info@numismatik.se

Den kongelige Mønt- og Medallesamling,

Nationalmuseet

Frederiksholms Kanal 12, 1220 København K, Danmark

Michael Andersen

Hjemmeside: natmus.dk

E-mail: michael.andersen@natmus.dk

Ekonomiska museet/Kungl. Myntkabinettet

Narvavägen 13-17, Box 5428, 114 84 Stockholm, Sverige

Cecilia von Heijne

Hemsida: myntkabinettet.se

E-mail: Cecilia.vonHeijne@shm.se

Historiska museet vid Lunds Universitet

Krafts torg 1, 223 50 Lund, Sverige

Gitte Tarnow Ingvardson

Hemsida: luhm.lu.se

E-post: gitte.ingvardson@luhm.lu.se

Myntkabinettet, Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo

Frederiksgate 2, Oslo

Postadresse: Postboks 6762. St. Olavs plass, 0130 Oslo

Håkon Roland

Hjemmeside: khm.uio.no

epost: hakon.roland@khm.uio.no

Myntsafn Seðlabanka og Þjóðminjasafns

Þjóðmynjasafn Íslands

Suðurgötu 41, 102 Reykjavík, Island

Hrönn Konráðsdóttir

Hjemmeside: thjodminjasafn.is

E-mail: hronn.konradsdottir@thjodminjasafn.is

Nationalmuseets Myntkabinett

Mannerheimintie 34, P.O. Box 913

00101 Helsinki, Finland

Frida Ehrnsten (orlov), vikar Jani Oravisjärvi

Hemsida: kansallismuseo.fi/sv/samlingar/

E-post: jani.oravisjarvi@kansallismuseo.fi

Numismatiska Forskningsgruppen,

Stockholms universitet

106 91 Stockholm, Sverige

Professor Jens Christian Moesgaard

Hemsida: archaeology.su.se/

numismatiska-forskningsgruppen

E-post: jens.christian.moesgaard@ark.su.se

Uppsala universitetets myntkabinett

Besöksadress: Universitetshuset, Biskopsgatan 3

Postadress: Gustavianum, Uppsala universitets museum, Akademigatan 3, 753 10 Uppsala, Sverige.

Ragnar Hedlund

Hemsida: coincabinet.uu.se

E-post: myntkabinettet@gustavianum.uu.se

NTNU Vitenskapsmuseet

Erling Skakkes gate 47 B

Postadresse: Institutt for arkeologi og kulturhistorie, 7491 Trondheim, Norge

Jon Anders Risvaag

Hjemmeside: ntnu.no/museum/start

E-post: jon.risvaag@ntnu.no

Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger

Peder Klows gate 30A, Vålånd. Postboks 8600 Forus, 4036 Stavanger, Norge

Linn Eikje Ramberg

Hjemmeside: uis.no/nb/arkeologisk-museum

E-post: linn.l.ramberg@uis.no

Sælg mønter og medaljer på auktion

*Charles II, 1660-1685
5 Guineas 1672, London
Hammerslag: 70.000 kr.*

*Vikingerne i Northumbria ca.
921-927 Penny
Hammerslag: 70.000 kr.*

*Romerriget
Lucius Verus, 161-169 e.v.t.
Hammerslag: 85.000 kr.*

*Christian V, 1670-1699
Søslaget i Køge Bugt,
sølvmedalje 1677
Hammerslag: 440.000 kr.*

*Rusland
Alexander III
"Memory of the Opening of
St. Peterburg Maritime Canal"
sølvmedalje 1885
Hammerslag: 60.000 kr.*

BRUUN RASMUSSEN

PART OF THE BONHAMS NETWORK

bruun-rasmussen.dk